

בס"ד

שיעורי הפרשה רמב"ן תשע"א פרשת בשלח
"להתעסק ולעמוק בדיני התורה כדי להבין רצון ה' בעולם"

שמות פרק טו

(כג) ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה:
(כד) וילנו העם על משה לאמר מה נשתה:

(כה) ויצעק אל יקוק ויורהו יקוק עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו:
(כו) ויאמר אם שמוע תשמע לקול יקוק אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יקוק רפאך:

הנה קצת קשה בפסוקים, מה הכוונה כאן אם שמוע תשמע וכו', הלא עוד לא ניתנה התורה, וגם, מה הכוונה לשמע בקול ה', והאזנת, ושמרת. הרמב"ן כאן מביא דברי האבן עזרא.

אבן עזרא שמות פרק טו

(כו) ויאמר אם שמוע תשמע כבר הזכרתי כי כל שמיעה שאחריה למ"ד או בי"ת אין פי' לשמוע הדבר, רק להבין טעם הענין הנושא הדבר. והנה זו השמיעה שיבין מה מצוה לעשות. והישר בעיניו תעשה אלו מצות עשה. והאזנת למצותיו מצות לא תעשה להתבונן מה הם. ושמרת כל חקיו שלא יעבור עליהם, כמו ולא תלכו בחקות הגוי (ויקרא כ, כג), וחקת השם שלא יעשו כמעשיהם

רמב"ן שמות פרק טו פסוק כו

(כו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך - פירש ר"א להבין טעם מה שיצוך לעשות. והישר בעיניו תעשה - מצות עשה. והאזנת למצותיו - מצות לא תעשה. ובמכילתא (כאן) אמרו והישר בעיניו תעשה, זה משא ומתן, מלמד שכל הנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלה עליו כאלו קיים כל התורה כלה. ועוד אבאר זה בהגיעי בפסוק ועשית הישר והטוב (דברים ו יח), אם ייטב עמי האל הטוב:

אחר שהוא מביא דעת האבן עזרא, ששמיעה בקול פירושו להבין עומק טעם מצות ה', מביא הרמב"ן דברי המכילתא, שכל מי שנושא ונותן באמונה, ורוח הבריות נוחה הימנו, כאילו קיים כל התורה. והנה קשה להבין מה פשר דבר זה, למה הנושא ונותן באמונה כאילו קיים כל התורה כולה, ומה הקשר בין דבר זה לפסוק שלנו. ועוד, קצת קשה להבין מה הקשר בין דברי המכילתא לדברי האבן עזרא. ובסופו, מביא הרמב"ן, שאם תרצה להבין מה שאני אומר, עיין פירושי לפרשת ואתחנן על "ועשית הישר והטוב" (דברים ו:יח). ובכן בואו ונלמד דברי הרמב"ן המפורסמים ב"ועשית הישר והטוב", ובע"ה נבין עומק דברי הרמב"ן כאן.

דברים פרק ו

(יז) שמור תשמרון את מצות יקוק אלהיכם ועדתיו וחקיו אשר צוך:
(יח) ועשית הישר והטוב בעיני יקוק למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע יקוק לאבתך

רמב"ן דברים פרק ו פסוק יח

(יח) ועשית הישר והטוב בעיני ה' - על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד. ולמען ייטב לך - הבטחה, יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך, כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבותם. ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת

הדין. והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמור חקותיו ועדותיו אשר צוך, ועתה יאמר **גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר:**

וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל (ויקרא יט טז), לא תקום ולא תטור (שם פסוק יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פסוק טז), לא תקלל חרש (שם פסוק יד), מפני שיבה תקום (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קח א), ואפילו מה שאמרו (יומא פו א) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר:

הנה בפשט הראשון מפרש הרמב"ן שועשית הישר והטוב הכונה שיעשה כל המצות לשמה, בכוונה רק לעשות רצונה, ולא על מנת לקבל שכר, ואח"כ, ה' יתן שכר. אבל מוסיף עוד פשט, ד"ועשית הישר והטוב" הכוונה בכל מקום שהתורה לא נתנה לך דין או הנהגה מפורשת, תעשה הישר בעיני ה'.

אמנם, על דברי הרמב"ן אלו יש לתמוה, וכן תמהו רבים, איך יש לדעת מהו רצון ה' בזה? מנהגי אמריקה? מנהגי אירופה? מנהגי גרמניה בשעת מלחמת העולם השנייה? אלא, פשוט, וכן כוונת הרמב"ן במפורש אצלנו, שדברי התורה, כשלומדים אותם בעמקות, זאת אומרת, כשמבינים טעמים העמוק של דברים, זה ילמדי בכל מצב ומצב שיש, מהו הישר והטוב בעיני ה'. וזה כוונת הרמב"ן בהבאת דברי האבן עזרא כאן, ששמיעה בקול פירושו הבנת טעם המצות עשה והמצות לא תעשה. ועל פי זה יובן המכילתא, שכל מי שנושא ונותן באמונה, שזה דבר שלא כתוב במפורש, אבל פשוט "מדבר שקר תרחק", ועוד הרבה, שכך הוא רצון ה', אז כאילו קיים כל התורה כולה. וביאר ר' שמחה זיסל ברוידא, דזאת אומרת, דכל מי שעושה הישר והטוב בעיני ה', ודאי שלמד כל התורה כולה, כי מגיעים להבנת כל תהליך החיים אשר לא כתוב, על ידי לימוד כל התורה כולה. ומי שמגיע להבנה מהו בעצם רצון ה' בדברים שאינם מפורשים בתורה, כמו הנושא והנותן באמונה, זהו כל תכלית של כל התורה כולה, ולכן הוא כאילו קיים כל התורה כולה.

הסבא מסלבדקה אמר, כאשר רש"י אומר "לבי אומר לי", או הרמב"ם אומר "יראה לי", הווי ראייה הרבה יותר ברורה מכל ראייה אחרת. וכוונתו, שכל ראייה, רק מוכח ממקומו. אבל ראייה הממשתת על לבו של רש"י או על מוחו של הרמב"ם הווי ראייה שמוששת על כל התורה כולה!! וזה באמת החילוק בין מי שלומד ועושה כמו Robot, גם הלימוד וגם העשייה, דבדרך כלל הא בהא תליא, למי שלומד כלמדן, ועושה מתוך הבנה עמוקה בדבר ה'. ואומרים הבעלי מוסר, כמו שמפרש רש"י על הפסוק "ושנתם לבניך", "יהו מחודדין בפיך, חזור עליהם ובדוק בעומקם שאם ישאלך אדם תוכל לומר מיד", שצריכים להיות למדן ועמקן כשלומדים דברי תורה, כך צריכים להיות למדן בעבודת ה' ותיקון המידות והמעשים טובים. וכך כותב המסילת ישרים:

ספר מסילת ישרים פרק יט

ועל דבר זה נאמר (ברכות י"ז): לעולם יהא אדם ערום ביראה לדעת ולהתבונן דבר מתוך דבר, ולחדש המצאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים

ועל פי זה גם מבאר הרמב"ן מה היה הנסיון של מרה, ואיך זה היה הקדמה למתן תורה.

רמב"ן שמות פרק טו פסוק כה

(כה) שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו - במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת פרה אדומה ודינין. ושם נסהו, לעם, לשון רש"י. והיא דעת רבותינו (סנהדרין נו ב). ואני תמה, למה לא פירש כאן

החקים האלה והמשפטים ויאמר "וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל" כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' (לעיל יב ג), וכן יעשה בכל המצות באהל מועד, בערבות מואב, ופסח מדבר (במדבר ט ב). **ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם**, משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אתכם בכך, על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה, והיה זה להרגילם במצות **ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב**, והוא הנסיון שאמר ושם נסהו, והודיעם שעוד יצווים במצות, זהו שאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו אשר יצוה אותך בהם

כוונת הרמב"ן שנתן להם מקצת המצות כדי שיתעסקו בהם בעמקות, לעסוק בדברי תורה, כדי לנסותם אם יוכלו לעמוד על דעת ה' אפילו מה שהוא חוץ למצוה, שיש ללמוד מן הכלל של המצוה. ואם יוכלו ללמוד ככה, יוכלו לקבל את כל התורה. והסימן שהם לומדים כך הוא אם לומדים בשמחה וטוב לב, כי כדי ללמוד בעיון צריכים להיות בשמחה ובהרחבת הלב כדי שיוכל להשקיע כוחות רבים וזמן רב כדי להבין מהו הישר והטוב בעיני ה'. וזהו המשפ הפסוקים, שם שם לו חק ומשפט ושם ניסהו, איך ניסהו, "ויאמר אם שמעו תשמע", וכדברי האבן עזרא וכו'.

ועל פי זה יש לכוון גם הפשט השני של הרמב"ן:

ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים שם להם במחיתם וצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת, כי המנהג יקרא "חק", כענין הטריפני לחם חקי (משלי ל ח), חקות שמים וארץ (ירמיה לג כה), ויקרא "משפט" בהיותו משוער כהוגן, וכן כה עשה דוד וכה משפטו כל הימים (ש"א כז יא), כמשפט הראשון אשר היית משקהו (בראשית מ יג), וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל יח), על מדתו. או שייסרם בחקי המדבר, לסבול הרעב והצמא, לקרוא בהם אל ה', לא דרך תלוונה. ומשפטים, שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו, וכענין שצוה בתורה (דברים כג י) כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע: וכן ביהושע נאמר ויכרות יהושע ברית לעם ביום ההוא וישם לו חק ומשפט בשכם (יהושע כד כה), אינם חקי התורה והמשפטים, אבל הנהגות ויישוב המדינות, כגון תנאים שהתנה יהושע שהזכירו חכמים (ב"ק פ ב), וכיוצא בהם. ואמר ושם נסהו, להודיע כי אשר הולכים בדרך הזה שאין שם מים והביאם אל מקום המים המרים, לנסיון, כמו שאמר ויענך וירעיבך ולמען נסותך להטיבך באחריתך (דברים ח טז):

כוונת הרמב"ן שכאן למד את העם כלל עניני מצות בין אדם לחברו, שלא נכתבו בתורה. ואולי היה זה ההקדמה למתן תורה כנ"ל, שכל התורה תכליתה למען "ועשית הישר והטוב בעיני ה'", ולכן קודם מתן תורה כבר, לימד ה' את העם ענינים אלו, שידעו שזהו תכלית כל התורה כולה, להבין עומק רצון ה' בדבר, ושזה יפשעי על חיי היום יומיים של האדם.

היה רצון שבשבת זו שאנו מכינים את עצמו קודם קבלת התורה, שנוכח תמיד להתבונן בעמקן של דברים ולא רק ללמוד בשטחיות, כדי שתמיד נעמוד על עומק כוונת ה', ונוכל בכל צעדנו לכוון לדבר שהוא הישר והטוב בעיני ה'.